

МАРКО НЕДИЋ

ВРЕДНОСНИ ОКВИРИ ДАНАШЊЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Критички преглед

САЖЕТАК: Сагледавање уметничких вредности данашње српске књижевности засновано је на критичаревом непосредном доживљају књижевног текста, на повезаности његових најважнијих унутрашњих слојева и на изабраном критичком методу. Да би била трајна, критичка оцена треба да буде потврђена и од других тумача књижевности и од читалаца, као што је то временом чињено са свим значајним делима из прошлости. Такође је наглашено да је књижевно дело првенствено условљено еволутивним захтевима саме књижевности и уметности, а у одређеном степену и непосредним културним и друштвеним контекстом у којем је настало, што је илустровано неким од важних особина новије српске књижевности од романтизма до садашњег времена. Посебно је наглашено који су писци у свим књижевним жанровима и који су књижевни критичари, есејисти и историчари књижевности на одговарајући начин допринели развоју, новим вредностима и продуктивном тумачењу новије српске књижевности, нарочито оне настајале крајем претходног и почетком садашњег века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевне вредности, критички методи, слојеви књижевног текста, потврда књижевних вредности током времена, еволутивни и културни контекст, најзначајнији писци и тумачи новије српске књижевности

У књижевности, као и у свим другим уметностима, естетска оствареност одређеног уметничког текста посматра се и процењује на посебан начин. Како су тематске, стилске, семантичке и опште уметничке особине књижевности непосредни резултати

субјективних способности писца да помоћу одговарајућих језичких садржаја и функционалних веза међу њима остварује уметничка значења текста, и сама књижевност, као последица највећим делом субјективних а не објективних услова за настанак замишљеног књижевног облика и његовог смисла, најчешће се доминантно доживљава и тумачи уз помоћ непосредног читалачког сусрета с књижевним текстом. Стога се и естетска оствареност књижевног садржаја у првој читалачкој и критичкој инстанци процењује и вреднује из непосредне читаоачеве емотивне и интелектуалне перспективе и накнадно повезује и усаглашава са увидима у све друге слојеве текста и у њихову међусобну условљеност. Пошто ни књижевна критика, и поред одређених конструктивних принципа које јој намеће изабрани критички метод, није заснована на унапред датим претпоставкама за откривање потпунијих естетских значења једног књижевног дела, како дакле није егзактна интелектуална дисциплина, и она је условљена субјективним способностима књижевног критичара и целокупне његове личности да на свој начин доживи и протумачи прочитано књижевно дело.

Стога се синтагмом „вредносни оквири”, датом у множини у наслову овог текста, већ унапред сугерише реална сложеност и семантичка ширина појма вредности у савременој култури и књижевности. Њоме се са поља могућне искључивости и једносмерног значења анализираног књижевног дела прелази на његово много шире подручје посматрања и тумачења. Из тог разлога се у критичком доживљају књижевности полази од претпоставке да не постоји само једна врста вредности савременог књижевног рукописа, његове културне и семантичке функције и места у хијерархији данашњих уметничких, стилских и конструктивних особина књижевне природе, већ да постоји неколико његових могућних појавних и смисаоних аспеката и у данашњем и у сваком другом времену. Њихово одређење и значење умногоме је условљено критичком перспективом од које се полази у процењивању књижевних вредности и њиховог укључивања у књижевноисторијски, поетички, вредносни и сваки други систем савременог стваралаштва. У контексту књижевне критике и времена у којем она делује, препознавање постојећих вредности књижевног дела умногоме је, дакле, зависно и од одабраног критичког метода, позитивистичког, социолошког, лингвистичког, формалистичког, тематског, структуралистичког, психоаналитичког, семиотичког или неког другог. Уз сваки од тих метода, и уз изразиту критичарску субјективност, добијају се, макар и у нијансама, различити резултати о важним особинама књижевних дела и о њиховом квалитету и значењу, чак

и онда када одабрани метод већ унапред предвиђа и апсолутизује искључиво једну врсту закључака.

У критичком тумачењу и процени уметничких особина савремене српске књижевности, књижевности која настаје у времену у којем су доведене у питање многе вредности које су у дужем историјском трајању имале стабилно значење, неопходно је да се временом формира одређена врста заједничког става о појединим књижевним остварењима да би се могло говорити о њиховом трајном књижевном значењу. Заједнички став може се формирати ако произилази из уочавања функционалног односа између различитих слојева књижевне структуре – тематских, садржинских, композиционих, стилских, семантичких, рецепцијских – ако њено значење у подједнаком степену изражава дух времена и културе у којима је настала и индивидуалну ауторску визију која је мотивисала њен настанак. Другим речима, ако постоји склад између „идеје и приче”, између приче и њеног значења, између мотива и његових ритмичко-интонационих и значењских веза и међусобне условљености најважнијих слојева књижевне структуре, што се, у зависности од функције коју им је наменио аутор, може односити на све жанрове, као и на многа дела авангардне природе. Па ипак, и уочавањем таквих односа у књижевном тексту или њихових могућних оптималних нивоа, дела савремене књижевности тешко могу издржати сву множину појединачних критичких и читалачких доживљаја да би у своме времену у потпуности и до краја била прихваћена као значајна уметничка остварења. Она су у своме времену виђена као значајна уметничка остварења, али не и до краја као остварења трајних уметничких вредности и за сва друга времена. Да би се то десило, неопходна је поновљена вредносна потврда књижевне критике, културне јавности и читалаца не само у времену настанка одређених књижевних остварења, него и у много дужем периоду.

У доживљају естетских вредности књижевности и ауторских личности ранијих времена успостављен је, међутим, нешто другачији, много стабилнији однос, јер је стваран у дужем временском току, и такав је задржан све до данашњих дана. Ако доживљај књижевних дела из ранијих епоха није био израз популистичког односа према њиховој садржини, ако није био последица моде, која никад не траје предуго, или хоризонта очекивања културне јавности шире од саме књижевности, који је у првом реду мотивисан колективним духом одређене друштвене и културне средине, који је такође променљив, ако није наметнут идеолошким или медијским притиском било у ком облику да се он појављује, мало је значајних књижевних и других уметничких дела и у нашој и у

светској књижевности и уметности која су временом изгубила високо вредносно значење које су у прошлости задобила, као што је одиста мало и оних, иако их има и међу данас познатим, која су изван свога времена добила значајнији уметнички статус. Иако су канонске вредности појединих уметничких остварења формиране у одређеном тренутку и из разлога који су тада били одлучујући за увид у њихове основне књижевне особине, а основни разлог свакако је морао бити мотивисан њиховим иницијалним уметничким нивоом, она су ипак морала бити проверавана и потврђивана и у долазећим временима да би с високим вредносним статусом могла стићи и до наших дана. Ако је њихов уметнички квалитет више пута био потврђиван и тиме постао рецепцијски и значењски стабилан, доцније је било доста тешко да изгубе једном добијену ознаку значајних књижевних остварења, која је очигледно формирана управо захваљујући њиховим трајним унутрашњим квалитетима, а не појединим пролазним особинама везаним за одређено књижевно, културно, друштвено или идеолошко време.

Када се, међутим, посматра из другачије аналитичке перспективе, овај феномен на додатан начин сугерише сложеност значења појма вредности управо у књижевности и уметности. Ако се сагледају временски и геопоетички оквири шири од оних у којима је настајало одређено књижевно дело, долази се до претпоставке да друштвена и историјска кретања, иако се у основи не подударају с нужним променама у самој уметности, али се много ни не удаљавају од њих, нису могла у дужем временском размаку зауставити аутохтоне развојне токове уметности и књижевности, а њихове потенцијалне квалитете усмерити према свом пројектованом правцу, нити су, с друге стране, књижевност и уметност могле радикалније утицати на непосредна друштвена кретања и тиме евентуално појачавати своју вредност и значење. Та кретања су у много већој мери била зависна од опште културне и друштвене стабилности једне националне, језичке и културне заједнице, као што су развојни токови књижевности и уметности сами по себи били зависни од општих и много трајнијих цивилизацијских и непосредних егзистенцијалних и других претпоставки за развој уметности и културе средине и времена у којима су формирани, а у много мањој мери од непосредних друштвених или политичких токова. Тако је било и у српској књижевности и уметности ранијих епоха, а тако је и у данашњем времену.

Романтизам је, на пример, у нашој књижевности једним делом био усмераваан и ослободилачким тежњама српског друштва не само за општим политичким препородом него и за неопходним културним повезивањем целог нашег народа, али су се књижевни

токови и у њему ипак кретали својом логиком, а не по диктату ослободилачких потреба историјског времена. Зато је, између осталог, лирска поезија Бранка Радичевића била естетски много остваренија и за развој српске књижевности и српског језика много значајнија од његове патриотске поезије и од такве поезије других тадашњих песника. На специфичним основама, али не много другачијим, остваривана је и Змајева, Јакшићева и Костићева поезија. С друге стране, реализам, који је сменио романтичарску пројекцију књижевног стваралаштва, у одређеном је смислу, код Игњатовића, Глишића, Лазаревића, Сремца, Матавуља, Нушића и других писаца реалиста, био кореспондентан с новим егзистенцијалним околностима у које је српски народ доспео добијајући националну и политичку слободу, али иницијално није био условљен њима, већ се ипак кретао својим унутрашњим током, који је, као и у романтизму, много више био подложен еволутивним процесима саме књижевности и културе него унутрашњим егзистенцијалним и социјалним околностима у којима је наш народ живео у другој половини деветнаестог столећа. Сеоска приповетка такође, као најуспешнији жанровски облик српског реализма, једним делом је била израз општих културних потреба за већим утицајем књижевности и других уметности на друштвена кретања, а другим, много значајнијим, природан део књижевне еволуције у европским књижевностима, заједно са њом и у нашој. А била је, између осталог, и реакција на успоренији тематски и мотивски ход романтичарске поезије, који није у довољној мери омогућавао неопходно садржинско и мотивско ширење књижевности у новим историјским и друштвеним околностима у којима су се у другој половини века нашли српски народ и његова култура и уметност. С друге стране, тематизација песимистичких осећања у српској модерни на почетку двадесетог столећа, наглашенија у поезији Владислава Петковића Диса, Симе Пандуровића, Стевана Луковића, једним делом и Алексе Шантића, Милутина Бојића и других младих песника, као и у прози Борисава Станковића, Милутина Ускоковића, Вељка Милићевића, Исидоре Секулић или Петра Кочића, па и Вељка Петровића, добрим је делом такође била еволутивна и поетичка реакција на сувише поједностављену слику стварности у реалистичкој књижевности и одјек знатно измењених стваралачких расположења српских писаца тога времена и природних развојних потреба саме књижевности. Стога су нужни додири и преплитања једних и других разлога, друштвеноисторијских и књижевно-еволутивних, у одређеном степену утицали и на стваралачки профил и на формирање вредносних критеријума у непосредном доживљају књижевних дела.

Не много другачије аналогije могу се изводити и о другим развојним периодима наше новије књижевности, посебно о периоду између два светска рата. Тада је мноштво поетичких перспектива, радикално доводећи у питање претходни поетички систем и његове естетске критеријуме, вредносну скалу књижевног стваралаштва непрестано померало према његовим новим изражајним, стилским и семантичким могућностима и према садржинским нијансама мотивисаним неизбрисивом сенком тек завршеног Првог светског рата. Добрим делом захваљујући уметнички значајним остварењима међуратне генерације модерно и авангардно оријентисаних српских писаца, то је у уметничком, тематском, морфолошком, стилском и значењском, другачије речено у квалитативном уметничком смислу, неупоредиво трајније обогатило српску књижевност од остварења традиционалног реалистичког поступка или модернистичком изразу супротстављене надлазеће социјалне литературе и њене на идеолошким и сувише упадљивим моралистичким премисама засноване поетичке оријентације.

У процес препознавања књижевних вредности ранијих времена много више се, дакле, него у процес вредновања актуелног стваралаштва укључује општији и постојанији културни и стваралачки оквир, који неминовно подразумева контекстуализацију књижевних дела у шири вредносни, културолошки, интелектуални, уметнички, рецепцијски и општији друштвени простор. То је посебно видљиво у првој половини и средини двадесетог века, у којима је утицај друштвено-идеолошких и историјских момената на културу и уметност у неким случајевима био изузетно значајан, а по поједине наше писце, на самом завршетку и у деценији после Другог светског рата, нажалост и кобан. С друге стране, и утицај саме књижевности и уметности на културни модел и културни образац одређеног времена, а тиме и на општији културолошки портрет епохе у којој је настајао, иако мање приметан, био је такође уочљив. Био је уочљив не само у претходном веку, када је књижевност, после Доситеја и Вука, тежила бржем и неопходнијем приближавању европским друштвеним и културним токовима, него и у појединим периодима двадесетог века, када је то приближавање било спонтаније, посебно по завршетку Првог светског рата, када су се „музе пробудиле” а млади српски писци модернистичког и авангардног усмерења у вредносном смислу однели превагу над писцима ранијих поетичких генерација, чак и оних које су се почетком века, у српској модерни, одвојиле од преовлађујућег стила реалистичких остварења претходних аутора.

Могућни утицај књижевног стваралаштва на општи интелектуални, чак и друштвени профил међуратног времена у сваком

је погледу био мањи од утицаја који су на културну ситуацију имали иновативни стваралачки процеси после Другог светског рата, као и утицаји које су на стваралаштво и на културни профил епохе имали и књижевни тумачи који су их пратили бранећи уметничке, а тиме и културне вредности њихових нових остварења. Модерно оријентисани писци после 1950. године, као и други тадашњи уметници, да би остварили нове облике и значења уметничког текста, а тиме и непосреднији утицај на своје стваралачко и културно време, у извесном смислу су морали имати прећутну подршку оних владајућих кругова који су у политичком погледу били либералнијих схватања од преовлађујуће догматске партијске линије. И имали су је. Да је утицај новог књижевног и уметничког стваралаштва био значајан у том времену, у којем је књижевност сматрана предводницом свих уметности и симболом националне културе, непосредно сведочи, условно речено, и тадашња победа модерниста над реалистима и у прозном и поетском стваралаштву, али и у критичким тумачењима нове књижевности и других тадашњих уметничких достигнућа. Другим речима, о томе на књижевном плану сведочи победа Васка Попе и Миодрага Павловића над песницима „меког и нежног штимунга” и декларативне ангажоване поезије с темама из Другог светског рата, а истовремено и победа Зорана Мишића, Радомира Константиновића, Борислава Михајловића Михиза, Петра Цацића, Зорана Глушчевића, Свете Лукића, Мирослава Егерића, некадашњих надреалиста и других књижевних критичара и есејиста модерних критичких мерила над заговорницима официјелне соцреалистичке културне политике. И критички судови нових књижевних тумача знатно су се разликовали од идеолошки мотивисане критике појединих лево оријентисаних и званично признатих критичарских имена још из међуратног времена, међу којима су најутицајнија била имена Милана Богдановића и Велибора Глигорића, али и „вечитог надреалисте” Марка Ристића, који је и од писаца модерних гласова захтевао усаглашавање са очекивањима идеолошки мотивисаног друштвеног тренутка и његове културе. Ипак су у таквим околностима ране књиге нових послератних прозних аутора, *Далеко је сунце* и *Корени* Добрице Ћосића, *Песма* Оскара Давича, *Зло ђрољеће* и *Лелејска јора* Михаила Лалића, *Велика деца* и *Празни брегови* Антонија Исаковића, Булатовићеви *Ђаволи долазе* и *Црвени ђејџао лејџи ђрема небу*, Десничино *Зимско ђејџовање* и *Прољећа* Ивана Галеба, такође и дуго настајала Андрићева *Проклејџа авлија* и поједине његове нове приповетке, лако однеле квалитативну превагу над делима већег броја писаца дотадашње транспарентне реалистичке и соцреалистичке поетике.

Све је то у исти мах била јасна индикација да су се по завршетку Другог светског рата вредности у књижевности, читалачка и критичка рецепција и ново тумачење књижевних дела знатно променили у односу на завршну деценију међуратног и прву деценију послератног времена. Социјална књижевност тридесетих година прошлог века и социјалистички реализам крајем четрдесетих и почетком педесетих година били су под великим идеолошким и партијским притиском, који је писцима отворено наметао не само тематске и значењске границе књижевних остварења и њихову директну друштвену и културну функцију него и њихове структурне, морфолошке и стилске особине, од чијих се упрошћених појавних облика наша књижевност у еволутивном смислу дистанцирала већ по завршетку Првог светског рата. Зато друга међуратна деценија и прва деценија после Другог светског рата донекле одударају од природних еволутивних токова српске књижевности двадесетог века. У тим двама деценијама агресивност идеологије је као никад раније, а ни доцније, директно и индиректно умањивала опште друштвене и културне претпоставке за стварање уметнички изворне књижевности, а у извесном смислу и њених одговарајућих тумача. То је, с друге стране, допринело чињеници да отпор таквом притиску, који је изазвао еволутивни дисконтинуитет тадашње књижевности, код изразитих књижевних индивидуалности педесетих и шездесетих година, које су се залагале за промену и модернизацију књижевног рукописа, буде изузетно наглашен и у поетичком смислу веома функционалан. Из њега је наша књижевност током шездесетих и седамдесетих година изашла с низом значајних дела која је остварила генерација нових писаца, али и оних међуратних аутора који су у новим књижевним околностима успели да обнове свој некадашњи књижевни израз. У тим годинама им се и српска књижевна критика отворено придружила у тежњи за модерним критичким тумачењима стилски и семантички обновљеног и модерним књижевним поступцима оствариваног књижевног рукописа.

Индиректно повезана с таквом ситуацијом и условљена њоме била је и оправдана фаворизација модернизма у српској књижевности двадесетог века, посебно у његовој другој половини, у деценијама у којима су написана књижевна дела која ни до данас нису изгубила свој естетски, хуманистички и вредносни статус. У модерној књижевној критици, у појединим медијима и у слободнијем делу културне јавности та фаворизација била је веома приметна не само у тренутку настанка таквих остварења него и у доцнијим временима. Започета је радикалним променама у поезији, па се преко такозваног социјалистичког естетизма, затим неосимболизма

такође у поезији и поетско-симболистичке прозе и високог модернизма у прози кретала све до „прозе новог стила” и постмодернизма и данас актуелног симултаног прихватања већине продуктивних књижевних поступака у савременој књижевности и у књижевности појединих аутора. У таквим је околностима и сам појам модернизма задобио високо вредносно значење. У књижевном времену које још траје, књижевна критика, културна јавност и културни медији предност у вредновању уметничких остварења априори су давали модернистима и новаторима израза и морфологије књижевног рукописа, новој синтакси и новим егзистенцијалним темама и могућним новим значењима која су оне нудиле, понекад чак и независно од тога колико је естетских квалитета акумулирано у њима. Понекад је та предност, нарочито у појединим информативним медијима или у текстовима појединих идеолошки опредељених књижевних критичара и у проценама интересно бираних жирија за књижевна признања, давана некритички, по инерцији, без улажења у суштинске и реалне иновативне уметничке квалитете нових књижевних остварења, а понекад с реалним разлозима у суочавању с њиховим истинским естетским особинама.

Потврду и селекцију изречених вредносних ставова о одређеним књижевним делима пре осталих је давала савремена књижевна критика и есејистика, како она која оцењује актуелно књижевно стваралаштво, тако, можда и више, и она која је, будући ослобођена могућних предрасуда различитих врста условљених актуелним културним тренутком, тумачила књижевност ранијег и непосредно протеклог времена. Поред текуће књижевне критике, новинске, часописне, радијске, телевизијске, а данас све чешће и утицајније критике у новим електронско-информативним медијима, вредносни поредак конкретних књижевних остварења посебно је сугерисан у антологијама, књижевним прегледима и панорамама одређеног периода и жанра, у историјама књижевности, енциклопедијама, књижевним лексиконима, издавачким едицијама, књижевним наградама, књижевним манифестацијама, школским програмима и другим облицима непосредне и колективне валоризације књижевног стваралаштва. Два таква облика критичког вредновања трајних уметничких домета које су остварили поједини писци и који су потврђивани у протеклим епохама посебно су конкретизована у данашњем времену. Један се односи на Антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, с Миром Вуксановићем као главним уредником, други на *Српску енциклопедију*, чији је главни уредник Драган Станић. У Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности*, у којој

има већ сто шездесет објављених књига, припреманих по савременим научним, вредносним и критичкометодолошким мерилима, објављују се избори из књижевних дела најзначајнијих српских писаца свих досадашњих књижевних епоха, од краја дванаестог века, преко народне и дубровачке књижевности, књижевности осамнаестог и деветнаестог столећа, до двадесетог и почетка садашњег века. У *Српској енциклопедији*, као квалитативном збиру знања, информација, појмова и свестраних увида у нашу културну прошлост и савременост, поред свих области културе и стваралаштва, значајан део њеног садржаја испуњавају и важне синтетичке одреднице о књижевности и књижевним личностима ранијег и данашњег времена. Оба културна и издавачка подухвата, поред оних из ранијег и актуелног доба и појединачних публикација посвећених другим областима наше уметности и културе, важан су мотивациони оријентир данашњим и будућим истраживачима и тумачима наше књижевне и културне прошлости и савремености за нове и продубљеније критичке приступе остварењима изабраних писаца и уметничким квалитетима којима су они допринели развоју књижевности, језика и културе као изузетно важних садржаја националног и духовног идентитета српског народа. Они на својеврстан начин потврђују и чињеницу да значајна књижевна и уметничка дела, чија је вредност проверавана у различитим културним и друштвеним епохама, остају један од најсигурнијих и најчвршћих ослонаца српске књижевности, језика и културе и у данашњем и у будућем времену.

У том контексту се процес валоризације значајних књижевних дела српских писаца новијег времена и критичарских ауторитета и других личности које га потврђују налазе у некој врсти сасвим одређеног условног односа. Једни без других тешко да могу опстати без негативних последица, а једни и други заједно без читалачких одјека. Притом је, за потпуније разумевање и потврђивање резултата тумачења и валоризације актуелног књижевног стваралаштва, свима неопходно критичко препознавање већ постојећих еволутивних, садржинских, поетичких и општих процеса и садржаја културне природе претходних времена. Данашње препознавање ранијих и савремених еволутивних процеса значајним делом је непосредна последица већ успостављене скале уметничких и естетских вредности књижевног и уопште уметничког стваралаштва у нашој средини. У њој данас, као и у другим националним и уметничким просторима, већ постоји формиран вредносни систем, који је временом, добивши значење канона, више пута потврђиван у досадашњој књижевној историји и критици и у њиховим различитим облицима појављивања.

Ако се посебно посматра књижевност новијег времена, најпознатије потврде те врсте налазе се у постојећим историјама српске књижевности насталим у двадесетом веку. Оне почињу од *Историје нове српске књижевности* Јована Скерлића и *Југословенске књижевности* Павла Поповића, па преко појединих међуратних књижевних историчара и критичара иду све до Предрага Палавестре и његових монографија *Историја модерне српске књижевности – Златно доба, 1892–1918*, *Српска јослеријна књижевност, 1945–1970* и *Српска књижевна кријка, 1768–2007*, затим Јована Деретића и његове *Историје српске књижевности* и монографије о српском роману од 1800. до 1950. године. Такође су у том контексту значајне и историје Милорада Павића о српском бароку, класицизму и предромантизму, као и тротомна *Историја српске књижевности* Миодрага Поповића посвећена романтизму. У том низу посебно су драгоцене монографске студије *Европски оквири српске књижевности* Драгише Живковића сабране у шест књига у којима се тумаче српски писци и њихова дела деветнаестог и двадесетог столећа, затим неколико узорно урађених критичких монографија Радована Вучковића о модерним токовима новије српске књижевности у најважнијим жанровима, огледи Радомира Константиновића о нашим песницима двадесетог века у осам књига *Бића и језика*, као и двотомни критички преглед *Српско јесништво 1901–1914* Драгише Витошевића, *Српски роман између два рата, 1918–1941* Станка Кораћа, *Савремена југословенска лијериатура, 1945–1965* Свете Лукића, *Поетика српског неосимболизма* Александра Јовановића, обимна монографија *Српска поезија и чулни свет* Ђорђија Вуковића и сличне књиге других аутора.

Аксиолошки поредак новије српске књижевности, поред већ познатих критичара из међуратног времена који су деловали и после Другог светског рата – Станислава Винавера, Милана Богдановића, Велибора Глигорића, Марка Ристића – и књижевних историчара из друге половине двадесетог века, потврђиван је и у критичким монографијама, студијама, огледима, есејима и критичким текстовима бројних нових аутора. Најактивнији међу њима били су књижевни критичари и есејисти који су у дневним новинама и књижевним листовима и часописима објављивали критичке текстове о новим књигама и појавама у књижевности. Полазећи из различитих критичкометодолошких перспектива, од информативне или од научне критике, преко тематских, импресионистичких, структуралистичких и стилистичких, до најновијих критичких приступа као пратиља теорије деконструкције и општијих увида у поетику постмодернизма, ти критичари, почев од Зорана Мишића, Борислава Михајловића Михиза, Драгана М. Јеремића, Зорана

Глушчевића, Петра Џацића, Николе Милошевића, Милоша И. Бандића, Николаја Тимченка, Милосава Мирковића, Драшка Ређепа, Предрага Протића, Павла Зорића, Вука Крњевића, Богдана А. Поповића, Мухарема Первића, Душана Пувачића, Мирослава Егерића, до Александра Петрова, Милана Влајчића, Љубише Јеремића, Новице Петковића, Чедомира Мирковића, Александра Илића и многих других, нарочито нових имена, својевремено су на одговарајући интерпретативни начин, који је имао видан утицај на читаоце, тумачили књижевност двадесетог века и оцењивали нове књиге савремених аутора.

И данашњи књижевни критичари, есејисти и историчари књижевности свих генерација, који активно делују на универзитету, у институтима, у културним и научним установама, у научним публикацијама, књижевним часописима и листовима, својим доживљајем и новим критичким и теоријским мерилима у тумачењу књижевности знатно доприносе томе да садашње и будуће генерације читалаца учврсте уверење у реалан значај књижевности и уметности за формирање складног естетског, интелектуалног, психолошког и етичког портрета многих припадника нашег језичког, националног и културног простора. Иако се њихове оцене и оцене поменутих књижевних критичара, есејиста и историчара књижевности о уметничким вредностима појединих писаца и њихових дела не подударају у потпуности, као што се ни поједини аутори и књижевни критичари, а ни читаоци, у понечем не слажу с њиховим оценама, ипак се магистрална линија самог стваралаштва и критичких погледа на њу и на развој и уметничке домете српске књижевности ранијих времена, од средине осамнаестог до краја претходног столећа, у основним оценама не разликује много. То у исти мах значи да је доста уједначен аксиолошки поглед на развој наше књижевности и на њена уметничка и културолошка достигнућа углавном успостављен и да задуго неће бити радикално мењан. Сасвим је извесно да ће у будућности критички ставови и о данашњој књижевности и њеним најзначајнијим ауторима и њиховим делима временом постати знатно изоштренији него што су то данас, и да ће на тај начин трајно бити учвршћен и њихов вредносни статус.

*

Независно од тога што књижевне вредности једног времена у одређеним тренуцима будућности могу подлећи променама, у стваралачком смислу поготово наглашеним појавом нових поетичких, као и критичкометодолошких могућности у којима преовлађују

измењени вредносни критеријуми у односу на претходне, у новијој српској књижевности, која захвата време од половине осамнаестог столећа до данас, од века просвећености до постмодернистичких варијанти књижевног и уметничког говора, успостављена је њена доста стабилна вредносна скала. Она се протеже од Доситеја и Вука, преко Стерије и Његоша, најважнијих романтичара, реалиста и нових гласова у њиховим оквирима, до представника српске модерне првих деценија двадесетог века и тадашњих најзначајнијих књижевних критичара – Љубомира Недића, Богдана Поповића и Јована Скерлића, донекле и Павла Поповића и Бранка Лазаревића у првом периоду њиховог критичарског рада. Продужава се од међуратних модерниста и авангардиста – Станислава Винавера, Тодора Манојловића, Милоша Црњанског, Растка Петровића, Станислава Кракова, Момчила Настасијевића, Рада Драинца и писаца блиских модернистима – Драгише Васића, Исидоре Секулић, Десанке Максимовић, Милана Кашанина, Ива Андрића, вредносно најстабилнијег међу њима, до најзначајнијих надреалиста – Душана Матића, Александра Вуча, Марка Ристића, Милана Дединца, Оскара Давича. После Другог светског рата наставља се песницима, прозаистима, драмским писцима и есејистима формираним у новом поетичком кључу, од првих послератних модерниста, какви су били Васко Попа, Миодраг Павловић, Владан Десница, Добрица Ћосић, Антоније Исаковић, преко појединих старијих аутора са особеном поетиком – Меше Селимовића, Скендера Куленовића, Јаре Рибникар, Михаила Лалића, Танасија Младеновића, Ериха Коша, Ћамила Сијарића, Бошка Петровића, Бранка Ћопића, као и изворног есејисте Сретена Марића, уз које треба нагласити да су неки међу њима на почетку свог књижевног ангажовања припадали социјалној литератури. Допуњава се писцима рођеним у првој међуратној деценији – Слободаном Џунићем, Војом Чолановићем, Душаном Радовићем, Александром Тишмом, Бранком В. Радичевићем, Павлом Угриновом, Мирославом Поповићем, Данилом Николићем, Данком Поповићем, Радомиром Константиновићем, Стеваном Раичковићем, Николом Милошевићем, Милорадом Павићем, обновеитељем драмског жанра у нашој књижевности после Другог светског рата Александром Поповићем и многим другим ауторима. Сви су они на свој начин, најзначајнијим делом свог стваралаштва, одржавали висок стандард српске књижевности друге половине двадесетог века обогаћујући је жанровски различитим а вредносно трајним уметничким квалитетима.

Њима се придружује велика група веома значајних аутора рођених тридесетих година прошлог века, који су педесетих и шездесетих знатно стабилизovali ново поетичко усмерење српске

књижевности, које је у себе укључивало разноврсне тематске, жанровске, стилске, семантичке и естетске потенцијале српског језика и његових књижевних облика. Ти писци, представници модернизованог реалистичког рукописа, аутори такозване урбане прозе, „песници културе” и неосимболистичке поезије, романијери и приповедача поетско-симболистичких остварења и прозе високог модернизма, аутори оригиналног књижевног израза и подједнаког стваралачког интереса за тек окончану прошлост и за непосредну садашњост – Миодраг Булатовић, Драгослав Михаиловић, Борислав Пекић, Иван В. Лалић, Бора Ћосић, Јован Христић, Бранко Миљковић, Слободан Селенић, Живојин Павловић, Светлана Велмар Јанковић, Александар Ристовић, Гроздана Олујић, Младен Марков, Данило Киш, Борислав Радовић, Љубомир Симовић, Милован Данојлић, Момо Капор, Бранислав Петровић, Мирко Ковач, Матија Бећковић, Љубивоје Ршумовић, Алек Вукадиновић и многи други, којих, поред поменутих, има преко двадесет – остају изузетно препознатљива вредност српске књижевности друге половине двадесетог и првих деценија садашњег века. Они својим делом, као и њихови претходници, веома успешно покривају све важније књижевне жанрове, од поезије и прозе до драме, критике, есејистике, путописне прозе и књижевности за младе, и све важније стилске и интонативне регистре у оквиру тих жанрова. Ни у једној другој деценији није рођено толико значајних будућих српских књижевника који су својевремено остварили исто толико различитих индивидуалних поетика, и ни у једној другој генерацији није било тако активне стваралачке везе успостављене између поменутих писаца и најзначајније културне и књижевне традиције наше и светске књижевности, с једне стране, и модерних стваралачких поступака у књижевности, с друге. Управо у времену од средине педесетих до осамдесетих година, у времену социјалистичке културе и њених правоверних заговорника, који нису тако лако прихватили промене у стваралаштву, поготово не оне радикалније природе, нити обнову и афирмацију модерних књижевних поступака из међуратног времена и из раних педесетих година, ти аутори, заједно с неколико оних из претходне генерације, такође су остварили дела која и данас, својим обликом и значењем, својом жанровском разноврсношћу и изворним хуманистичким смислом, активно трају и међу читаоцима и међу тумачима књижевности, у појединим случајевима ипак много активније у критичком него у читалачком доживљају.

Уз ту бројну генерацију, вредносна линија последњих деценија претходног века допуњена је и остварењима и данас активних и значајних приповедача, романијера, песника, драмских аутора

и есејиста рођених од почетка Другог светског рата до половине педесетих година, својевремено такође прихваћених од читалачке публике и од различитих методолошких усмерења књижевне критике, независно од традиције на коју су се и једни и други ослањали. И они, као и њихови претходници, такође припадају различитим поетикама – такозваном црном таласу или стварносној прози, која је, после поетско-симболистичке прозе и неосимболизма у поезији, претходила постмодернистичкој књижевности и оним варијантама које су дошле иза ње. С друге стране, промене политичке природе ратних деведесетих, у којима су знатно измењене идеолошке и егзистенцијалне основе друштва и умањена природна веза културе и уметности са њима, на књижевном су плану донеле обнову егзистенцијалних тема из непосредне историјске и политичке стварности, које је постмодернизам занемаривао, и стандарднији, мање иновативан књижевни рукопис. Такав рукопис опстајао је у времену онда када је омогућавао функционална прожимања традиције и модерности, и када је тиме мотивисао критичка тумачења на препознавање трајних егзистенцијалних и књижевних садржаја у њему.

И у последњим деценијама двадесетог и првим деценијама садашњег века, критичка валоризација књижевних остварења свих врста, поетских, прозних, драмских, есејистичких и међужанровских, доследно је пратила, мада у нешто сведенијим облицима тумачења, осим у универзитетској и часописној критици, веома сложену продукцију савремене српске књижевности, повремено очекујући од ње непосреднију садржинску, етичку и значењску повезаност с веома изазовним актуелним тренутком. Иако је у сложеним друштвеним околностима, у којима постојимо готово пола stoleћа, свако сврставање савремених аутора и њихових остварења у ужа усмерења поетичке природе у основи дискутабилно, посебно када се поједина имена нађу у неадекватном контексту, оно је у првом реду потврда значаја који та имена имају или који би требало да имају у нашој савременој култури и књижевности препуној амбивалентних друштвених, културолошких, естетских, етичких и других својстава. Ипак, многи наши данашњи аутори који нису подлегли захтевима и очекивањима шире читалачке јавности и појединих информативних медија за што једноставнијим, чак и популистички усмереним тематским и стилским решењима у књижевности доследно су ишли за властитим стваралачким гласом и јасним доживљајем књижевности и културе. Такав став им је у данашњој доста измењеној културној и књижевној јавности ипак омогућио стабилно, иако не у оној мери признато место какво је, са стваралачким потенцијалом који су показали,

могло бити у деценијама друге половине претходног века. Иако несиметрично распоређени, такви гласови постоје у свим жанровима наше савремене књижевности.

Истовремено очекиван, иновативан и веома актуелан драмски рукопис још из својих раних радова наставио је и у деведесетим годинама прошлог и у првим деценијама садашњег века веома доследно да остварује Душан Ковачевић, који је развоју наше драмске књижевности, након Александра Поповића и Љубомира Симовића, оптимално допринео и успешним прожимањима различитих жанровских усмерења, чије су неоспорне књижевне и интелектуалне квалитете потврдили и многи преводи и извођења његових драма на страним позоришним сценама. Његов књижевни рукопис на свој начин су пратили поједини нови аутори, од Небојше Ромчевића и Биљане Србљановић до Маје Пелевић, Милене Марковић и Тање Шљивар, с такође иновираним драматуршким средствима и очекиваним значењским сугестијама на савремени егзистенцијални тренутак. Пре њих српска драма је после *Небеској одрега* Ђорђа Лебовића и Александра Обреновића, после класичније компонованих драма Слободана Селенића, Миодрага Илића, Жарка Команина, Виде Огњеновић, Сенише Ковачевића и слободније Љубивоја Ршумовића, Игора Бојовића и других аутора, изабраним драмским жанровима покрила многе области живота углавном савременог тренутка и историјског времена двадесетог века и општијих индивидуалних интересовања самих аутора драма.

И у савременој поезији су могућа жанровска, мотивска и семантичка прожимања, доследно остваривана, између осталих, код Рајка Петрова Нога и Новица Тадића и код данас тематски, ритмички и инспиративно веома активног Милосава Тешића. Код њих се напореда појављују традиционалне и нове песничке теме и максимално индивидуализовани ауторски гласови ослоњени на културну традицију, на мит и на сложену интелектуалну и етичку димензију стварности нашег времена. У новијој поезији, као још увек најзаступљенијем жанру савремене српске књижевности, продуктивни садржински додири изворног лирског доживљаја света, иновативних могућности песничких облика и потпуно опречних призора из непосредне стварности најчешће су стилски и значењски веома усмерено били укључивани у поједине песничке књиге Милана Комненића, Слободана Ракитића, Милутина Петровића, Коље Мићевића, Адама Пуслојића, Даринке Јеврић, Драгомира Брајковића, Раше Ливаде, Милана Ненадића. Иновативне могућности такође су доминантне и у новим остварењима данас активних песника, који су, у распону од интелектуалног, иронијски, критички или интимистички обојеног лирског говора, који подразумева

искуство књижевне и културноисторијске традиције, своје књижевно дело тематски и поетички углавном уобличио, мада понеки међу њима читаоце и тумаче знају да изненаде и новим поетичким изазовима. Највећи њихов број, од Доброслава Смиљанића, Љубише Ђидића, Гојка Ћога, Петра Цветковића, Радомира Андрића, Мирка Магарашевића, Мирослава Максимовића, Слободана Зубановића, Душка Новаковића до Томислава Маринковића, Небојше Васовића, Селимира Радловића, Ђорђа Сладоја, Ненада Грујићића, Благоја Баковића, Ђорђа Нешића, Живорада Недељковића, Верољуба Вукашиновића, Ненада Шапоње, Мирослава Алексића, Небојше Лапчевића, Дејана Илића, Алена Бешића, као и њихови претходници, свој песнички глас у новим књигама најчешће тематски чине сложенијим и индивидуалнијим. Не мања мера лирског потенцијала и нових мотивских и обликовних усмерења поетског говора испуњава и песничка остварења наших данашњих песника, од Тање Крагујевић, Злате Коцић и Радмиле Лазић до неких млађих ауторки. Такав потенцијал прошириван је и код оних афирмисаних песника различитих поетских и жанровских оријентација и тема, као што су Мирослав Антић, Душко Трифуновић, Петар Пајић, Добрица Ерић, Милорад Ђурић или Мирјана Стефановић из претходне генерације, затим Драган Драгојловић, Срба Игњатовић, Ранко Павловић, Предраг Чудић, Ибрахим Хаџић, Симон Симоновић, Љиљана Ђурђић, Радомир Путник, Слободан Тишма, Марија Шимоковић, Стеван Тонтић и други, у чијој књижевности такође долази до повремених жанровских додира и прожимања, најчешће према прозним облицима. И у поезији Бојане Стојановић Пантовић, Братислава Р. Милановића, Милована Марчетића, Васе Павковића, Радомира Уљаревића, Драгана Лакићевића, Бошка Сувајџића, Ивана Негришорца, Мија Раичевића, Данице Вукићевић, Јелене Ленголд, Немање Митровића, Драгана Јовановића Данилова, Драгана Хамовића, Саше Радојчића, Ненада Шапоње, Дејана Алексића, Енеса Халиловића на индивидуалан поетски начин обликовано је њихово ауторско емотивно, интелектуално и стваралачко песничко искуство и повремено померано према другим књижевним жанровима, такође највише према прози, али и према драми, критици, есејистици и тумачењу књижевности онако како су то некад чинили наши најпознатији међуратни песници Милош Црњански, Растко Петровић и Момчило Настасијевић и поједини песници формирани после Другог светског рата, Миодраг Павловић, Стеван Раичковић или Александар Ристовић.

Иновативна прожимања традиционалног, модерног и језички инвентивног рукописа такође су веома продуктивно остваривана у књигама већег броја прозаиста, посебно оних који су на изразито

наративан начин обликовали своја завичајна или младалачка искуства и своју потребу за ширењем тематских и жанровских могућности текста. Међу њима су и Добрило Ненадић, рани Видосав Стевановић, Мома Димић, Митко Маџунков, Мирослав Јосић Вишњић, Слободан Мандић, као и Саша Хаџи Танчић и Мирослав Тохолј у оба своја поетичка опредељења, у модернизованом реалистичком и у изразито модерном. То су до одређене књижевне мере чиниле и поједине ауторке, какве су између осталих биле Милица Мићић Димовска или Биљана Јовановић, а данас су то Вида Огњеновић, Љубица Арсић, Мирјана Новаковић, Мирјана Ђурђевић, Мирјана Митровић, Гордана Ћирјанић... Изазовни судари натуралистичких призора из садашњости и прекодираних интертекстуалних позивања на познате српске писце као књижевне ликове доста инвентивно су наративно укомпоновани у поједине од нових романа Милисав Савића, Лауре Барне, Слободана Владушића, Вулета Журића, у којима су отворено коришћени поступци натуралистичког, документарног, фикцијског и постмодернистичког приповедања, а слични мотивски оквири у сведенијем естетском облику коришћени су и у романескним биографским реконструкцијама неких других писаца, Милована Витезовића на пример. Такође новим и сложеним наративним поступком, уз наглашену стилску отвореност и језичку свежину, оживљавани су оригинални ликови из ауторове завичајне Херцеговине у прози Радослава Братића и Слободана Мандића и у појединим аутобиографско-дневничким записима Славка Гордића, такође из Црне Горе у приповеткама Миладина Ћулафића и неким романима Лабуда Драгића. А драматични и трагични утицаји историје и идеологије на постојање и идентитет преосталог дела нашег народа у Западној Славонији и Загребу у прози Драга Кекановића, у Далмацији у приповеткама и романима Јована Радуловића, на Банији у романима Мирка Демића и прози Милоша Кордића, у Источној Славонији у романима Славице Гароње, у Босанској Крајини у прози Анђелка Анушића добијали су одговарајућу стилску и драматичну семантичку конотацију, јер су литерарно оживљавани уважавањем познатих и нових књижевних тема и нових стилских и морфолошких могућности савремене књижевности. Слична тематска оријентација мотивисала је и значајан део стваралаштва, у романескним, приповедачким или драмским облицима, појединих старијих аутора, какви су били Данило Николић, Петар Сарић или Жарко Команин, и понеких од њих млађих, као што је то данас Владимир Кецмановић. Код већине једних и других изгубљени завичај, као велики и неисцрпни изазов савремене српске књижевности, постао је инспиративна тема њихове наратије, какву и у

садржинском и у вредносном смислу обнављају и поједини данашњи млађи прозаисти, такође као део властитог животног искуства и као стваралачки рефлекс трајнијих историјских потреса у нашем националном простору. Посебне могућности нове наративности, тематске и семантичке сложености оствариване су у књигама писаца као што су Филип Давид, Ратко Адамовић, Јовица Аћин, Зоран Живковић, Ранко Крстајић, Александар Гаталица, такође и у појединим остварењима Бранимира Шћепановића, Драгише Калезића, Дејана Стојиљковића и других аутора. Сви они су непосредну или замишљену стварност доживљавали у специфичним видовима литерарног осмишљавања фантастике и гротеске, а повремено и универзалних или типских животних ситуација, које су у њиховим ранијим стваралачким деценијама биле знатно чешће него што су то последњих година.

Сложеним поступцима и нијансиранијим наративним решењима доследни заговорници и зачетници постмодернистичког или њему сродног писма код нас били су Давид Албахари и *Хазарским речником* средином осамдесетих у нашој и у страним културама ванредно афирмисани Милорад Павић. Појединим елементима прозног рукописа, који се изворно ослањао и на међуратни модернизам, њима блиски били су Миленко Пајић, Милан Оклопцић, Радослав Петковић, Горан Петровић, Боровоје Адашевић. С друге стране, веома активни ствараоци као што су Јовица Аћин, Светислав Басара, Бранко Анђић, Драган Великић, Васа Павковић, Предраг Марковић, Владислав Бајац, Михајло Пантић, Ивана Димић, Владимир Пишталo, Владимир Тасић, Веселин Марковић, Владимир Арсенијевић, Саша Илић, Срђан Ваљаревић, група новосадских неоавангардиста и постмодерниста – Слободан Тишма, Војислав Деспотов, Сава Дамјанов, Ђорђе Писарев, Фрања Петриновић, Ласло Блашковић, Ото Хорват – и бројни представници садашње такође активне генерације прозних аутора, од Зорана Тирића, Владана Матијевића и Игора Маројевића до Слободана Владушића, Вулета Журића, Дејана Стојиљковића, Славољуба Марковића, Дејана Симоновића, Небојше Ћосића и других, не само генерацијски, него и онда када поједини међу њима то не признају, суштински припадају шире схваћеном раслојеном постмодернистичком рукопису, јер нужно и врло спонтано прихватају његово привлачно експресивно искуство. Они у основи уважавају различитости наративних поступака и не спречавају постојање других стилских могућности у тексту, у појединим случајевима их, много наглашеније у новијим него у раније објављиваним књигама, чак и призивају.

Ти прозаисти углавном негују такозвану урбану прозу, најчешће с топонимима Београда, али и Новог Сада, Панчева или Ниша,

при чему мотивацију налазе и у прози писаца ранијих генерација, Александра Вуча, Оскара Давича, Јаре Рибникар, Воје Чолановића, Александра Тишме, Боре Ћосића, Слободана Селенића, Светлане Велмар Јанковић, Данила Киша, Моме Капора, Светозара Влајковића, Славка Лебединског, Ратомира Ралета Дамјановића, Моме Димића, Саше Хаџи Танчића или појединих њима ближих аутора наративних реконструкција урбане стварности. Такође оригиналним асоцијативним повезивањем могућних литерарних, фикционалних и стварних животних и веома духовитих језичких и синтаксичких комбинација постмодернистима је донекле био близак и Радован Бели Марковић, поетички усамљеник српске књижевности последњих деценија двадесетог и првих двеју деценија садашњег века. На другачијем језичком материјалу, актуелизовањем кратких прозних форми, азбучног романа и необичне или заборављене завичајне лексике и сликовитих животних призора, свој књижевни статус данас потврђује и Миро Вуксановић, док на другој страни, својим неоавангардним сигналистичким писмом такође особени Мирољуб Тодоровић поезијом, прозом и ликовним илустрацијама сугерише потпуно другачију фактуру и значење књижевног текста.

Свим помињаним прозним ауторима последњих деценија двадесетог и првих двеју деценија садашњег века, као и ауторима наше данашње поезије, драме, критике и есејистике, који у својим жанровима остварују успела и медијски доста присутна књижевна дела, реалну вредносну проверу, поред актуелног времена, потврђиваће, или оспоравати, и будуће књижевне и читалачке генерације и њихова могућна нова критичка мерила. Заједно с писцима претходних поетика и са онима који још стварају, уз одговарајући критичарски и читалачки консензус о значају њиховог доприноса нашој савременој књижевности и култури, добар део тих аутора, према још важећим аксиолошким критеријумима у књижевности и уметности заснованим на стабилним стваралачким и културним вредностима, а не на најчешће произвољним сугестијама нове медијске, рекламне или тржишне културе, може издржати ту врсту провере.

Управо писци генерација које су у књижевност ушле од шездесетих до осамдесетих година претходног столећа својим разноликим књижевним рукописом потврдили су да о вредностима једног литерарног дела, како то све чешће прихватају и наша књижевна критика и културна јавност, не одлучује само поетика, само тема, само језик и стил, који су неопходни почетни и основни импулси сваког стварања и основ накнадног критичког промишљања о њима, колико и стваралачка индивидуалност писца и књижевна

традиција коју он следи, а подједнако и продуктивни спој индивидуалног талента, стварних и функционалних садржинских и динамичних морфолошких својстава и иновација књижевног текста. Још су по ко зна који пут показали да се свим врстама књижевног рукописа, у сваком поетичком кључу, у сваком жанру и о свим животним садржајима, могу писати књиге које већином својих унутрашњих особина превазилазе време у којем су настале. У таквој стваралачкој атмосфери понекад је доста тешко одлучно рећи који писац је, у истом или у различитом жанру, написао боље књижевно дело од другог, јер се трајнија вредност књижевног текста одређује не само на основу једне или двеју његових особина него на основу многих структурних елемената који се појављују у рукопису, од тематских, стилских и жанровских до значењских и рецепцијских, тачније речено од њихове међусобне условљености и конструктивне смисаоне повезаности.

Ако се издвоји само један од тих елемената, макар он представљао поетичку доминанту текста, да ли се може извести тачан и потпун критички суд о трајној књижевној вредности одређеног књижевног дела? Да ли, на пример, књижевни жанрови могу бити вредносни критеријум, или један од критеријума у критичком процењивању књижевности? Да ли то може бити само тема дела? Или стил, или обухваћено време и простор у тексту? Другим речима – да ли је поезија значајнија за саму књижевност и културу и за њихов развој од прозе, од романа, приповедака и драма? Посматрана у том контексту, је ли Попина *Кора* вреднија од Андрићеве *Проклеће авлије*, завршене готово у истом времену у којем и *Кора*, а ако јесте, или ако није, у коликој је то мери могућно убедљиво потврдити критичким средствима? Је ли *Ситуб сећања* Павловићев значајнији за српску књижевност од Лалићеве *Лелејске ѿре*? Да ли су *Ђаволи долазе* Булатовићеви књижевно успелији од Раичковићеве *Баладе о ѿредвечерју* или *Камене усѿаванке*, или од Миљковићеве *Ваѿпре и ниѿиѿа*? Да ли је, даље упоређујући међусобне вредносне односе, *Балкански ѿѿиѿјун* или нека друга драма Душана Ковачевића у уметничком смислу боља од *Енциклоѿеѿије мрѿвих* Данила Киша, Павићевог *Хазарскоѿ речника* или *Лаѿума* Светлане Велмар Јанковић, а *Писмо* Ивана В. Лалића и *Сегмиѿа* Милосава Тешића од романа *Каѿ су ѿвеѿале ѿикве* и *Пеѿтриѿиноѿ венѿа* Драгослава Михаиловића, од *Судбине и коменѿара* Радослава Петковића или *Оѿсаѿе цркве Свеѿѿѿ Сѿаса* Горана Петровића?

На ова и слична питања најчешће сложенији и аргументованији одговор сам по себи се намеће. Па и ако неки критичар или есејиста сматра да је, не само због жанра већ и због теме или импресивних животних судбина књижевних ликова, због стилских

средстава или неких других структурних и значењских својстава одређеног текста, књига једног аутора уметнички остваренија и успелија од сличне књиге другог аутора, многима такав закључак с разлогом неће бити довољан. Зато се не само детаљном критичком анализом једног књижевног остварења и свих његових структурних слојева већ и његовим укључивањем у много шири еволутивни, интелектуални, естетски и духовни контекст времена, средине и културе у којима је оно написано такође показује колико је његов књижевни тумач у критичком суду био самосвојан и убедљив. Уколико је довољно индивидуалан, уколико читалачким и критичким доживљајем и интерпретацијом исказује своју интегралну личност, своју емотивност, интелектуалност, ерудицију, животно искуство, на крају и своје књижевне афинитете и преференције, уколико дакле полази од потпуно формираног личног става и суда о посматраном књижевном делу и његовом уметничком значењу, уколико није поетички, генерацијски, идеолошки или на неки други начин искључив, његов крајњи критички суд биће довољно убедљив и прихватљив највећем броју оних који га буду упознали. Ако његово тумачење, исказано на таквим основама, буде прихваћено и од књижевне јавности и читалаца и од највећег броја других књижевних критичара с потврђеном критичарском индивидуалношћу, то ће бити основни услов за стварање могућног заједничког става о конкретном књижевном остварењу и његовој трајној уметничкој вредности и значају за националну књижевност и културу. Тиме ће и књижевност и тумачење књижевности и српска култура у целини добијати јасније и сигурније вредносне оквире.

Др Марко Ј. Недић
Истраживач
Београд
markone43@gmail.com